

РІГВЕДА ЯК ЗАСІБ ТЛУМАЧЕННЯ ІДЕОГРАМ НА КЕРАМІЦІ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ II ТИСЯЧОЛІТТЯ ДО Н. Е.

Щербань

Анатолій Леонідович

кандидат історичних наук,
старший викладач Харківської
державної академії культури

Щербань

Анатолій Леонідович

кандидат исторических наук,
старший преподаватель
Харьковской государственной
академии культуры

Anatolii Shcherban

Ph.D. in History, Senior Lecturer,
Kharkiv State Academy
of Culture

Анотація. Подано тлумачення найбільш виразних ідеограм на глиняному посуді Лівобережної України першої половини II тисячоліття до н. е. з використанням збірника священних індоарійських гімнів — Рігведи. Зроблено висновок про відображення в них міфу про боротьбу Індри з ворогами. Поширення подібних зображень саме у зазначений період пояснюється спробами місцевого населення пристосуватися до нових, менш сприятливих для ведення землеробства умов через певні трансформації у світогляді.

Ключові слова: глиняний посуд, ідеограма, бабинська культурно-історична спільнота, зрубна культурно-історична спільнота, Індра, Вітра, Вала.

Постановка проблеми. Тлумачення семантики зображень на кераміці народів, які не лишили після себе писемних пам'яток, надзвичайно складне завдання з багатьма невідомими, оскільки досконалим його реалізувати можна лише через посередників — носіїв відповідних культурних традицій. Етнографічні джерела свідчать, що в уяві народів, які перебувають на первісному ступені розвитку, прості на перший погляд геометричні орнаменти могли мати складні пояснення, бути полісемантичними. І, навпаки, складні — прості [14, 135–136, 142, 192–193].

Від носіїв культурних традицій Лівобережної України записано інформацію лише про семантику одного типу знаків — прямих чотирикінцевих хрестів, що наприкінці XIX — у першій третині XX століття наносилися на глечики з оберегово-прибутковою метою [30]. Тому, реконструюючи сенс інших малюнків, учені намагаються віднайти їм паралелі в писемних та етнографічних джерелах з інших земель.

Одним з використовуваних під час тлумачення зображень степової частини Євразії доби бронзи є збірник священних гімнів — Рігведа [7; 8, 77–78]. Початок створення книги було покладено в другій половині — наприкінці II тисячоліття до н.е. арійськими племенами, що близько середини II тисячоліття до н.е. проникли на територію Індії з заходу через перевали Гіндукуша [5, 426, 437].

Авторитетні дослідники ведичної та зороастрійської релігійних традицій, співставляючи священні тексти Рігведи з археологічними та палеоекологічними даними, зробили аргумен-

товані висновки про формування її ранніх пластів у археологічних культурах степової зони Євразії часів середньої — початку пізньої бронзи [12, 3–10; 17, 30], звідки арії переселилися до Індії. Відповідно, у цьому творі відображено космогонію та світогляд племен, близьких за етнокультурними параметрами тогочасному населенню південної половини Лівобережної України. Найдавнішим міфам Рігведи знайдено відповідники в матеріальних рештках тамтешніх археологічних культур. У кількох публікаціях це джерело використовується в якості семантичного ключа для тлумачення міфів степового населення Східної Європи III — II тисячоліття до н.е. [28, 46; 8, 77–78; 16]. Але досі немає єдиної наукової концепції щодо тлумачення за допомогою текстів Рігведи відображених у орнаменті кераміки Лівобережної України ідеографічних зображень. Наявність постійного зацікавлення науковців семантичними дослідженнями обумовлює **актуальність** даної теми.

Мета дослідження: проаналізувати й здійснити семантичну реконструкцію найбільш виразних ідеографічних зображень на посуді першої половини II тисячоліття до н. е. за допомогою текстів Рігведи.

Виклад основного матеріалу дослідження. На території Дніпро-Донецького межиріччя в степовій природно-кліматичній зоні наприкінці III — у третій чверті II тисячоліття до н.е. існували бабинська (донедавна називалася культурою багатоваликової кераміки) та зрубна культурно-історичні спільноти.

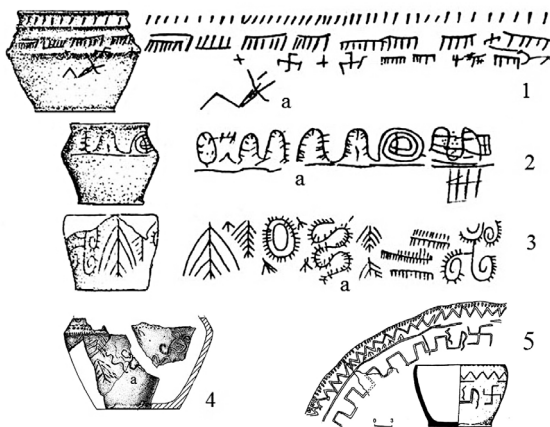

Рис. Піктограми на посуді бабинської та зрубної культурно-історичних спільнот. Кінець III — початок II тисячоліття до н.е. За Іриною Ковальновою (1–3) [10, 57, рис. 121], Олександром Супрунечком (4) [23, 52, рис. 54] та Оленою Захаровою [8, рис. 43:1].

Саме на притаманний їм глиняний посуд нанесено кілька піктограм, що знаходять повні аналогії в гімнах Рігведи. Проаналізуємо деякі з таких зображень, зауваживши, що нині кількість подібних композицій обчислюється десятками.

Досліджувані “піктограми” скомпоновано зі значною мірою стилізованих антропоморфних, зооморфних чи геометричних елементів. Тому “прочитати” їх у прямому сенсі цього слова надзвичайно складно [26; 27], оскільки під час їх сприйняття єдиним і достатнім каналом отримання інформації є зір. Він дає спостерігачеві лише перший, поверхневий її шар, що отримується внаслідок ковзання, а точніше — стрибкоподібного переміщення погляду по площині. Лише в результаті тривалого зорового, кінестетичного досвіду, зображення відкривають глибший шар [3, 2]. Відповідно, у виокремленні та характеристиці окремих елементів завжди буде присутній суб’єктивізм.

Незважаючи на це, у більшості аналізованих зображень (рис.) помітні знаки у вигляді відрізка хвилястої лінії з плавними чи ламаними (гостро- чи прямокутними) ланками. На рисунку ці знаки позначено буквою “а”. Подібні елементи можуть символізувати воду [2, 40]. Оскільки хвилястими лініями позначали воду та дощ у найдавніших знаках, значення яких безсумнівно розтлумачене, — ієрогліфх Давнього Єгипту [4, 75, 263, рис. 7: 1, 123: 8, 9]. Але можуть позначати й змії [20, 170]. Такий зміст виразно помітний у зображеннях, де хвилясті лінії розірвані й на одному з кінців позначено голову чи рот плазуна. Наприклад, на кераміці Золотої Орди зображення змії були подібними до латинської букви S з потовщенням-голівкою на одному з її кінців [1, 46]. Саме останнього тлумачення притримуються дослідники піктографічних композицій зрубної культурно-історичної спільноти Олександр Формозов [25, 140–141] та Олена Захарова [8, 66–67, 77–78, рис. 38, 42, 43:1].

Змії, безперечно, позначають і виокремлені знаки, хоча всі вони мають певну специфіку зображення. Долучаючись до думки Аріеля Голана, сприймаємо їх як семантично рівнозначні [4, 74–75]. Підтвердженням цьому є назви елементів з території України XIX–XX століть. У різьбленні, вишивці, писанках плавні й ламані хвилясті лінії називаються “вужами”, “гадючками”, а в ліжникарстві, ткацтві, гончарстві — “кривульками” [22, 196, 207].

Зображення змії були поширені в різних на-

родів світу, як і культ цих плазунів. Їх семантика різнилася. Наприклад, в античному світі змія могла носити хтонічний чи фалічний характер. Поклоніння змії також пояснювалося побоюванням отруєння внаслідок укусу. Змія також могла символізувати безкінечність чи сили “зла”. У багатьох народів втілювала охоронця від нечистої сили чи виконувала функцію берега [1, 47]. Але в нашому випадку, семантика “змії” була дещо іншою.

Допомагає її розкрити гіпотеза російського археолога, дослідника знаків зрубної культурно-історичної спільноти Олени Захарової, яку підтримали Віталій Отрошенко й Валентина Корпусова, щодо символіки зображення на посудині з поховання біля с. Новоселівка (Луганщина) (рис. 5). Вона вбачає у цьому зображенні “знаковий запис перемоги Індри, позначений свастикою, над змієподібним Врітрою” [7; 8; 16, 13–18].

Аргументуємо дане тлумачення. Очевидно, даний малюнок передає зміст, ідентичний зафіксованому в одному з гімнів Рігведи (упорядкування Т. Єлизаренкової):

Он убил змея, покоившегося на горе <...>

Как мычащие коровы, устремившись (к телятам),

Прямо к морю сбегают воды <...>

Через (него), безжизненно лежащего, как раскрошенный тростник,

Текут вздымаясь воды Ману,

(Те,) кого Вритра (некогда) с силой сковал,

У их ног лежал теперь змей.

Поникла жизненная сила той, чей сын Вритра.

Индра сбросил на нее смертельное оружие.

Сверху — родительница, внизу был сын.

Дану лежит, как корова с теленком.

Он убил его, перворожденного из змеев.

Среди неостанавливающихся, неуспокаивающихся

Водяных дорожек скрыто тело.

Воды текут через тайное место Вритры (Р.В., 1.32 2,3,8,10) [19, 40–41].

Справді, для вбивства Врітри Індра використав ваджру, що уподібнювалася блискавці. Саме її могла позначати вертикальна хвиляста риска біля “голови”. Розрубав тіло змія — і це позначено на піктограмі у вигляді вертикальної прямої риси в наступній ланці. Ламана хвиляста лінія у верхній частині досліджуваної композиції могла символізувати матір Індри Дану. До речі, її ім’я переклада-

ється, як “потік”. Вона, відповідно, також пов’язана з “водами”. Була матір’ю сімох данавів [13, 353]. Оскільки одним із них був Врітра, вірогідно, що саме шість синів Дану зображено стрілоподібними знаками у верхній частині композиції.

Підтримуючи гіпотезу про можливість передачі в даному міфі сюжету про звільнення вод від замерзання [31, 68], спробуємо наблизитися до розуміння дещо молодшої (належної бабинській археологічній культурі) піктограми зі змієподібним елементом (рис. 1). На ній змієподібна фігура розташована в нижній частині зображення, що засвідчує хтонічність зображуваного персонажа. Біля “голови”, переданої кількома рисками, нанесено подібний до охарактеризованого вище правосторонній свастикоподібний знак.

Одна з рисок може означати удар зброї Індри. Іншими гончар міг передати “рогатість” змія. “Однорогого змія”, очевидно, зображено на фрагменті посудини з Мосолівського поселення (Подоння) зрубної культурно-історичної спільноти [8, рис. 8:4]. Однорогим він уявлявся в міфі про поєдинок з Індрою за володіння вмістилищем корів, захованих у печері — Валі [24, 93]. Відомий дослідник міфів народів світу В. Топоров уважав цей близьким до попереднього [13, 534]. Саме момент звільнення “корів” (символічно переданих групами вертикальних рисок, поєднаних горизонтальними відрізками) після вбивства “змія” свастикоподібним Індрою, міг бути зображеним у характеризованому сюжеті. До того ж гончарем було, вважаємо, своєрідним чином у вигляді групи відрізків, що починаються за хрестоподібними знаками (у другій смугі зображено невеликими), показано “піднімання корів” угору й збільшення їхніх розмірів. У третій, поєднаній з другою спеціальним елементом, вони значно більші.

І знову реконструйований сюжет знаходить повну відповідність у Рігведі. Щоправда, після суміщення кількох гімнів, які описують даний подвиг Індри:

Он укрепил небо, он окропил (землю).

Искусный (муж), он назначил богатство в виде коров как награду (людям) <...>

В опьянении этим (сомой) ты вручил справедливости

Шумную запертую вереницу коров.

Когда же трехгорбый повел обратно (стадо, пришедшее в движение),

Он открыл врата обмана рода человеческого.
Являлся царь на древний зов племени Анги-расов

(Чтобы захватывать) алых (коров), сильный (бог) (Р.В., I.121, 2,3) [19, 150].

Перед тим, як повернути корів:

Образец для каждого существа, находящегося впереди (всех) (Р.В., II.31, 7,8,9) [19, 319].

Индра рассек рогатого Шушну (Р.В., I.33, 12) [19, 43].

Пролагатель пути неба, жаждущий захватил (коров), распевая (шел) впереди нас.

Оглядывая (коров), они обрадовались (своей) собственности,

Доя молоко древнего семени.

Их рев раскалил обе половины вселенной,

(Когда) они распределились среди молодняка, распределили мужей среди коров.

Этот убийца Вритры, этот самый Индра выпустил с помощью песнопений

Коров (-утренние зори) вместе с молодняком, вместе с жертвенными возлияниями.

Широко шагающая домашняя корова, несущая для него

(Молоко,) полное жира, доится медовой сладостью (Р.В., II.31, 10, 11) [19, 320].

Вищенаведений текст пояснює ще кілька деталей аналізованої композиції. Першу — групу хрестоподібних знаків (прямий хрест, правобічна свастика, прямий хрест, лівобічна свастика), нанесених біля “змія”. Два знаки — над головою. Можливо, у даному випадку зображено кілька моментів річних перетворень солярного символу. Підтверджують дане припущення відомості, що в народів Індії, приблизно сучасних аналізованим виробам, сонце уявлялося птахом. Знак свастики з загином кінців уліво символізував політ сонячного птаха на північ восени й узимку, а з загином управо — навесні й улітку на південь [4, 122]. Ураховуючи таке тлумачення, семантика чотирьох хрестоподібних елементів на аналізованій посудині може трактуватися таким чином. Правобічний свастикаподібний символ може позначати Індру-тепло-сонячного птаха навесні. Лівобічний — восени. Прямими хрестами, відповідно, позначали літо й зиму. До речі, у давній Індії використовувалися ритуальні об’єкти, пов’язані з Індрою, що також склалися з чотирьох елементів [9, 27]. Він був, за Рігведою, четвертим із синів Адіті (адітьїв) [13, 533].

Другу — хрестоподібні знаки, наявні серед “корів” на місці їхнього переходу із нижньої зони (де вони були ще “малими”) у верхню. Очевидно, вона ілюструє момент, коли “они распределились среди молодняка, распределили мужей среди коров” (Р.В., II.31, 10) [19, 320].

У даному випадку варто зупинитися на семантиці “корів” у даних гімнах. Перекладач текстів Рігведи Т. Елизаренкова вбачає в них вранішні зорі. Справді, на це наштовхує факт “рожевості”. Але помічено, що автори гімнів у даному епізоді розділяли “вранішню” зорю та “корів”:

Воспеваемый Ангирасами, о удивительный, ты раскрыл

Мрак вместе с утренней зарей, солнцем, коровами.

Ты распространил, о Индра, поверхность земли.

Ты укрепил нижнее пространство неба (Р.В., I,62 5) [19, 79].

Уважаємо більш вірогідним пояснення, що “корови” пов’язані з хмарами, які постачають вологою землю. Саме таке тлумачення наведено в одній із найдавніших праць, присвячених аналізу Рігведи, здійсненому членом французької Академії написів Ланглуа (Langlois) [15, 18]. А особливим кольором їх позначено, щоб виокремити носіїв благодатного дощу. Можливо, уранішнього. Творці гімнів Рігведи знають ще й “сирих”, чорних і “рижих” “корів”:

Ведь в сырых (коров) ты вложил вареное

Молоко, в черных (и) рыжих — белое (Р.В., I,62 9) [19, 79].

У другій композиції “голову змія” передано спіраллю (рис. 3). “Тіло”, як і в “змія” на третьому рисунку оторочено короткими відрізками. У даному випадку, вірогідно, позначено “шерсть”. Справді, у слов’янських і балтійських замовляннях, хетських ритуалах “змій” пов’язаний з “шерстю”. Хетське “шерсть” одночасно є назвою річки, а споріднені слова в інших індоєвропейських мовах позначають одночасно й воду [9, 34, 44].

Перед “головою” зображено перекреслений кількома горизонтальними рисками, заповнений крапками відрізок хвилястої лінії, що закінчується прямокутником з прокресленим хрестом. Під ним міститься заповнений перехрещеними вертикальними й горизонтальною лініями прямокутник. Між ним і “хвостом змія” міститься рідкісний колоподібний елемент.

Третя і четверта композиції містять, окрім вище охарактеризованих елементів, деревоподібні. При тому, їх зображали по кілька в одній композиції, що виключає їх трактування, як “дерева життя”. І дозволяє вважати позначенням “лісу”. Т. Єлизаренкова помітила, що в більшості випадків у “Рігведі” ліс характеризується, як щось далеке та страшне. Він протиставлявся поняттям “дому”, “поселення”. Терміном “ліс” позначалося місце, якого бояться й на яке нападають боги. У тому числі — Індра [6, 226–228]. В одному з гімнів Індра порівнюється з теслею, який зрубує дерева (PB, I, 130, 4) [19, 165; 9, 34, 44]. Не дивно, що саме серед “дерев” у аналізованих композиціях (рис. 3,4) міститься зображення “змія”. Варто додати, що на рисунку 3 між “деревами” розташовані стрілоподібні елементи, схожі на позначені у верхній частині вище охарактеризованої композиції з рисунка 5. Цей факт підтверджує зроблені висновки щодо можливості позначення ними демонічних істот. Помітно, що вони оточують колоподібний елемент дещо схожий на зображеного в попередній піктограмі. Зважаючи на цей факт, робимо висновок про вірогідність позначення ним “сховища корів” Валу, яку охороняли “змій” та інші персонажі. Дещо подібні до свастики фігури в правій частині композицій, відповідно, можна співвідносити з зображенням Індри. А розташовані між “лісом” та “Індрою” групи прямих відрізків, подібні за конфігурацією до охарактеризованих щодо рисунка 1 — схематичним зображенням “корів” — “хмар”.

Оскільки в межах однієї статті неможливо проаналізувати більшість сюжетних композицій з подібним сенсом, у ній лише констатуємо факт поширення на посуді кінця доби середньої — початку пізньої бронзи [7; 18]. Чому ж такі композиції наносились на посуд певних різновидів саме у досліджуваний період? До речі, дослідники їхньої семантики, зазвичай, не давали відповіді на це питання. Але вона стає очевидною, якщо виходити з ситуації обміну між божеством і адептом, яка міститься в основі релігійного культу аріїв.

Рігведа як збірка гімнів богам складається пердовсім із прославляння богів і прохань до них тих, хто їх прославляє. Культ ведійських богів, подібно до культів багатьох інших давніх народів, мав у основі уявлення про кругообіг дарів між богом і адептами, певну взаємозалежність між ними. Адепти приносили богам жертви та прославляли їх

у молитвах. Ці дії, вважалося, викликали прихильність богів і посилювали їх буквально. Наприклад, Індра “виростав” від соку соми та молитов. Арії вірили, що підтримані боги, своєю чергою, мали виконувати їхні прохання, кожний відповідно до своїх функцій.

Час трактувався аріями, як циклічний процес. Боги, які колись здійснили героїчні подвиги, підкріплені адептами через жертвоприношення та молитви, знову мали повторити їх. Наприклад, Індра — убити змія Врітру й випустити заховані води; разом з Бріхаспаті чи Ангїрасами — пробити скелю Вала й випустити звідти схованих демонами корів, вранішні зорі, світло тощо.

У цьому зв’язку вірогідною здається гіпотеза про те, що у віруваннях аріїв з їх циклічним трактуванням часу наприкінці кожного року організований космос повертався до вихідного стану початкового хаосу й космогонічний акт повторювався знову. Найдавніше ядро Рігведи являє собою збірку гімнів, пов’язаних з новорічним ритуалом [5, 482–483]. Для новорічних обрядів характерне чітке розмежування останнього дня старого року, коли розпадаються всі зв’язки та перемагають сили Хаосу й першого дня Нового року, коли перемагає космічне, організуюче начало [9, 38]. Уважаємо, що посуд з аналізованими зображеннями використовувався в певних новорічних обрядах, здійснюваних з метою “підживлювання Індри” для того, щоб той черговий раз “здійснив свої подвиги” з вбивства хтонічних істот і “стимулював” відродження природи після зимового відпочинку. Цей висновок підтверджує факт нанесення піктографічних зображень саме на посудини, на думку Ірини Ковальнової, “індивідуального використання” [10, 57]. Дуже ймовірно, що саме в них наливали ритуальні напої, пов’язані з “годуванням” божества-зміборця.

Поява сюжетів, що відображають подібні вірування саме в часи існування бабинської культурно-історичної спільноти пояснюється початком чергового періоду поступового похолодання й висушування клімату — “ксеротермічної фази суббореального періоду” [29, 262–263]. За О. Кременецьким, на досліджуваній території ця фаза найбільше проявилася між 4200–3700 роками до н. е. [11, 143, 146]. У цей час припинилося одне з найбільших піднесень орнаментативної кераміки на території Дніпровського Лівобережжя та почався період стагна-

ції, що проявився, загалом, у зменшенні кількості орнаментальних елементів, спрощенні орнаментальних композицій на глиняних виробих. До речі, саме кліматичними й демографічними змінами, що призвели до висунення на перший план скотарства, пояснюється й помітне спрощення проявів культури індоєвропейців балканського півострова [21, 156–158].

Висновки. Пасторальний характер господарства “бабинців”, необхідність виживання в нових, менш сприятливих для ведення землеробства умовах призвели до певних трансформацій у їхньому

світогляді, що проявилось у висуненні на провідну роль чоловічого божества — змібборця, зображення міфу про подвиги якого й потрапило на стінки такого довговічного носія інформації, як кераміка. Його реконструкція на глиняних виробих Лівобережної України бабинської та наступної за нею зрубної археологічної спільноти можлива внаслідок використання міфів Рігведи.

Перспективи подальших досліджень полягають у пошукові та тлумаченні за допомогою віднайденого семантичного ключа інших ідеографічних композицій доби пізньої бронзи.

Література / References:

1. Булатов Н. М. Антропоморфные и зооморфные сюжеты в керамике Золотой Орды / Н. М. Булатов // Поволжье и сопредельные территории в средние века // Труды Государственного исторического музея. — М., 2002. — Вып. 135. — С. 3–9.
2. Васильев Л. С. Культы, религии, традиции в Китае / Л. С. Васильев. — М.: Наука, 1970. — 484 с.
3. Волков Н. Н. О восприятии произведений декоративно-прикладного искусства / Н. Н. Волков // Доклад на Всесоюзном семинаре по вопросам экспозиции и анализа произведений декоративно-прикладного искусства в художественных музеях. — М.: Издательство Академии художеств СССР, 1968. — 21 с.
4. Голан А. Миф и символ / А. Голан. — М.: Русслит, 1993. — 375 с.
5. Елизаренкова Т. Я. Ригведа — великое начало индийской науки и культуры / Т. Я. Елизаренкова // Ригведа. Мандалы I–IV / Пер. Т. Я. Елизаренковой. — М.: Наука, 1989. — С. 426–543.
6. Елизаренкова Т. Я. Слова и вещи в Ригведе / Т. Я. Елизаренкова. — М.: Восточная литература РАН, 1999. — 240 с.
7. Захарова Е. Ю. Отражение основного индоевропейского мифа в срубной изобразительной традиции / Е. Ю. Захарова // Взаимодействие и развитие древних культур южного пограничья Европы и Азии. — Саратов, 2000. — С. 45–78.
8. Захарова Е. Ю. Сосуды со знаками срубной общности эпохи поздней бронзы / Е. Ю. Захарова. — Воронеж: Центрально-Черноземное книжное издательство, 2000. — 163 с.
9. Иванов В. В. Исследования в области славянских древностей. Лексические и фразеологические вопросы реконструкции текстов / В. В. Иванов, В. Н. Топоров. — М.: Наука, 1974. — 342 с.
10. Ковалева И. Ф. Социальная и духовная культура племен бронзового века (по материалам Левобережной Украины) / И. Ф. Ковалева. — Днепропетровск: Издательство Днепропетровского ордена Трудового Красного Знамени государственного университета, 1989. — 88 с.
11. Кременецкий К. В. Палеоэкология древнейших скотоводов и земледельцев Русской равнины / К. В. Кременецкий. — М.: Изд. Института географии АН СССР, 1991. — 193 с.
12. Кузьмина Е. Е. Древнейшие скотоводы от Урала до Тянь-Шаня / Е. Е. Кузьмина. — Фрунзе: Илим, 1986. — 136 с.
13. Мифы народов мира. — М.: Советская Энциклопедия, 1988. — Т. 1. А-К. — 671 с.
14. Никольский В. Очерк первобытной культуры / В. Никольский. — М.–Петроград, 1924. — 243 с. + 5 tabl.
15. О древних обитателях Индии, арийях // Сын отечества. — Санкт-
1. Bulatov N. M. Antropomorfnyie i zoomorfnyie syuzhety v keramike Zolotoy Ordy // Povolzhe i sopredelnyie territorii v srednie veka // Trudy Gosudarstvennogo istoricheskogo muzeya. — M., 2002. — Vyip. 135. — S. 3–9.
2. Vasilev L. S. Kultury, religii, traditsii v Kitae. — M.: Nauka, 1970. — 484 s.
3. Volkov N. N. O vospriyatii proizvedeniy dekorativno-prikladnogo iskusstva // Doklad na Vsesoyuznom seminarie po voprosam ekspozitsii i analizu proizvedeniy dekorativno-prikladnogo iskusstva v hudozhestvennykh muzeayah. — M.: Izdatelstvo Akademii hudozhestv SSSR, 1968. — 21 s.
4. Golan A. Mif i simvol. — M.: Russlit, 1993. — 375 s.
5. Elizarenkova T. Ya. Rigveda — velikoe nachalo indijskoy nauki i kultury / T. Ya. Elizarenkova // Rigveda. Mandalyi I–IV / Per. T. Ya. Elizarenkovoy. — M.: Nauka, 1989. — S. 426–543.
6. Elizarenkova T. Ya. Slova i veschi v Rigvede. — M.: Vostochnaya literatura RAN, 1999. — 240 s.
7. Zaharova E. Yu. Otrazhenie osnovnogo indoevropetskogo mifa v srubnoy izobrazitelnoy traditsii // Vzaimodeystvie i razvitie drevnih kultur yuzhnogo pograniच्या Evropy i Azii. — Saratov, 2000. — S. 45–78.
8. Zaharova E. Yu. Sosudyi so znakami srubnoy obschnosti epohi pozdnyey bronzy. — Voronezh: Tsentralno-Chernozemnoe knizhnoe izdatelstvo, 2000. — 163 s.
9. Ivanov V. V., Toporov V. N. Issledovaniya v oblasti slavyanskih drevnostey. Leksicheskie i frazeologicheskie voprosy rekonstruktsii tekstov. — M.: Nauka, 1974. — 342 s.
10. Kovaleva I. F. Sotsialnaya i duhovnaya kultura plemen bronzovogo veka (po materialam Levoberezhnoy Ukrainyi). — Dnepropetrovsk: Izdatelstvo Dnepropetrovskogo ordena Trudovogo Krasnogo Znameni gosudarstvennogo universiteta, 1989. — 88 s.
11. Kremenskiy K. V. Paleokologiya drevneyshih skotovodov i zemledeltsev Russkoy ravniny. — M.: Izd. Instituta geografii AN SSSR, 1991. — 193 s.
12. Kuzmina E. E. Drevneyshie skotovodyi ot Urala do Tyan-Shanya. — Frunze: Ilim, 1986. — 136 s.
13. Mify narodov mira. — M.: Sovetskaya Entsiklopediya, 1988. — T. 1. A-K. — 671 s.
14. Nikolskiy V. Ocherk pervobytnoy kultury / V. Nikolskiy. — M.–Petrograd, 1924. — 243 s. 5 tabl.
15. O drevnih obivatelayah Indii, arlyah' // Syn otechestva. — Sankt-

- Петербург: В типографии штаба военно-учебных заведений, 1842. — С.18–28.
16. *Отрошенко В. В.* Свастика в знаковых системах доби міді–бронзи в Україні / В. В. Отрошенко, В. М. Корпусова // Магістеріум. — К.: Видавничий дім “КМ Академія”, 2003. — Археологічні студії. — Вип.11. — С. 13–18.
17. *Петров Ф. И.* Традиционное мировосприятие народов Степной Евразии / Ф. И. Петров. — Челябинск: Крокус, 2006. — 192 с.
18. *Пряхин А. Д.* Знаки на сосудах средней бронзы Доно-Донецкого региона / А. Д. Пряхин, Е. Ю. Захарова // Доно-Донецкий регион в системе древностей эпохи бронзы восточноевропейской степи и лесостепи. — Воронеж, 1996. — С. 58–63
19. Ригведа. Мандалы I—IV / Пер. Т. Я. Елизаренковой. — М.: Наука, 1989. — 768 с.
20. *Рыбаков Б. А.* Язычество древних славян / Б. А. Рыбаков. — М.: Наука, 1994. — 608 с.
21. *Сафронов В. А.* Индоевропейские прародины / В. А. Сафронов. — Горький: Волго-Вятское-Вятское кн. издательство, 1989. — 402 с.
22. *Селівачов М.* Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) / М. Селівачов. — К.: Редакція вісника “Ант”, 2005. — 400 с.
23. *Супруненко О. Б.* Курганы поблизу с. Солонци на Нижньому Пслі / О. Б. Супруненко. — Київ–Полтава: Вид-во ПП “Друкарня «Гротеск””, ВЦ “Археологія”, 2007. — 142 с.
24. *Топоров В. Н.* Об архаичном слое в образе Ахилла (Проблема реконструкции элементов прототекста) / В. Н. Топоров // Образ — смысл в античной культуре. — М., 1990. — С.64–95.
25. *Формозов А. А.* Материалы к изучению искусства эпохи бронзы юга СССР / А. А. Формозов // Советская археология. — 1958. — №2. — С.140–141.
26. *Формозов А. А.* Сосуды со знаками эпохи энеолита и бронзы и история письменности / А. А. Формозов // Вестник древней истории. — 1963. — № 2. — С. 180–183.
27. *Формозов А. А.* Сосуды срубной культуры с загадочными знаками / А. А. Формозов // Вестник древней истории. — 1953. — № 1. — С. 193–200.
28. *Шилов Ю. А.* Прародина Ариев. История, обряды, мифы / Ю. А. Шилов. — К.: СИНТО, 1995. — 744 с.
29. *Шнитников А. В.* Изменчивость общей увлажненности материков Северного Полушария / А. В. Шнитников // Записки географического общества Союза ССР. — М.–Ленинград: Изд-во Академии наук СССР, 1957. — 339 с.
30. *Щербань А. Л.* Хрестоподібні знаки на традиційній кераміці Лівобережної України: історія й семантика / А. Л. Щербань // Культура України. — Харків: ХДАК, 2014. — С. 83–90.
31. *Эрман В. Г.* Очерк истории ведийской литературы / В. Г. Эрман. — М.: Наука, Главная редакция восточной литературы, 1980. — 232 с.
- Peterburg: V tipografii shtaba voenno-uchebnyh zavedeniy, 1842. — S.18–28.
16. *Otroshhenko V. V.*, Korpusova V. M. Svasty'ka v znakovy'x sy'stemax doby' midi-bronzy' v Ukraini // Mag'isterium. — K.: Vydavnychyi dim “KM Akademiya”, 2003. — Arheologichni studiyi. — Vy'p.11. — S. 13–18.
17. *Petrov F. I.* Traditsionnoe mirovospriyatie narodov Stepnoy Evrazii / F.I. Petrov. — Chelyabinsk: Krokus, 2006. — 192 s.
18. *Pryahin A. D.*, Zaharova E. Yu. Znaki na sosudah sredney bronzyi Dono-Donetskogo regiona / A.D. Pryahin, E.Yu. Zaharova // Dono-Donetskiy region v sisteme drevnostey epohi bronzyi vostochnoevropeyskoy stepi i lesostepi — Voronezh, 1996. — S. 58-63
19. Rigveda. Mandalayi I—IV / Per. T. Ya. Elizarenkovoy. — M.: Nauka, 1989. — 768 s.
20. *Ryibakov B. A.* Yazyichestvo drevnih slavyan. — M.: Nauka, 1994. — 608 s.
21. *Safronov V. A.* Indoeuropeyskie prarodinyi. — Gorkiy: Volgovyatskoe-Vyatskoe kn. izdatelstvo, 1989. — 402 s.
22. *Selivachov M.* Leksykon ukraiyinskoj ornamentyky (ikonografiya, nominaciya, stylistyka, typologiya). — K.: Redakciya visnyka “Ant”, 2005. — 400 s.
23. *Suprunenko O. B.* Kurgany poblyzu s. Solonci na Nyzhnomu Psli. — Kyiv-Poltava: Vyd-vo PP “Drukarnya «Grotesk»”, VCz “Arxeologiya”, 2007. — 142 s.
24. *Toporov V. N.* Ob arhaichnom sloe v obraze Ahilla (Problema rekonstruktsii elementov prototeksta) // Obraz — smysl v antichnoy kulture. — M., 1990. — S.64-95.
25. *Formozov A. A.* Materialy k izucheniyu iskusstva epohi bronzy yuga SSSR // Sovetskaya arheologiya. — 1958. — № 2. — S.140-141.
26. *Formozov A. A.* Sosudyi so znakami epohi eneolita i bronzy i istoriya pismennosti // Vestnik drevney istorii. — 1963. — № 2. — S. 180–183.
27. *Formozov A. A.* Sosudyi sрубnoy kulturyi s zagadochnymi znakami // Vestnik drevney istorii. — 1953. — № 1. — S. 193–200.
28. *Shilov Yu. A.* Prarodina Arieв. Istoriya, obryadyi, mify. — K.: SINTO, 1995. — 744 s.
29. *Shnitnikov A. V.* Izmenchivost obschey uvlazhnennosti materikov Severnogo Polushariya // Zapiski geograficheskogo obschestva Soyuzа SSR. — M.–Leningrad: Izd-vo Akademii nauk SSSR, 1957. — 339 s.
30. *Shherban A. L.* Xrestopodibni znaky na tradycijnij keramici Livoberezhnoyi Ukrainy: istoriya j semantyka // Kultura Ukrainy. — Xarkiv: XDAK, 2014. — S. 83–90.
31. *Erman V. G.* Oчерk istorii vediyскоy literatury. — M.: Nauka, Glavnaya redaksiya vostochnoy literatury, 1980. — 232 s.

Щербань Анатолий Леонидович

Ригведа как средство толкования идеограмм на керамике Левобережной Украины первой половины II тысячелетия до н. э.

Аннотация. Дано толкование наиболее выразительных идеограмм на глиняной посуде Левобережной Украины первой половины II тысячелетия до н. э. с использованием сборника священных индоарийских гимнов — Ригведы. Сделан вывод об отражении в них мифа о борьбе Индры с врагами. Распространение подобных изображений именно в отмеченный период объяснено попытками местного населения приспособиться к новым, менее благоприятным для ведения земледелия условиям через определенные трансформации в мировоззрении.

Ключевые слова: глиняная посуда, идеограмма, бабинская культурно-историческая общность, срубная культурно-историческая общность, Индра, Вритра, Вала.

Anatolii Shcherban

Rigveda as a Means of Interpreting the Ideograms on the Ceramics of the Left-Bank Ukraine in the First Half of the Second Millennium B. C.

Summary. *The purpose of this article is to analyze and implement the semantic reconstruction of the most expressive ideographic images on the utensils of the first half of the second millennium B.C. based on Rigveda texts.*

The interpretation of the most expressive ideograms of Babinska and log cyro-historical communities represented on clay stoneware of the Left-Bank Ukraine in the first half of the second millennium B.C. is given in the research. Attention is drawn to the presence of the characters from which snake-like and cross-shaped elements are composed.

Sacred Indo-Aryan hymns contained in Rigveda are used as the key to the study of their semantics. The conclusion is made regarding the reflection of the myth on the struggle of the male deity — a snake with enemies — in them. The distribution of such images in the explored period is explained by attempts of the local population to adapt to new less favorable farming conditions. The emergence of the pastoral nature of the economy in “babintsy” has led to transformations in their outlook. The “commercials” continued the figurative traditions formed by their predecessors.

The hypothesis is that the dishes with the analyzed ideograms were used in certain New Year’s rites meant to “feed” the deity so he once again “carried out his feats” from the murder of chthonic beings and “stimulated” the revival of nature after the winter rest.

Keywords: *clay stoneware, ideogram, babin cultural and historical community, logical cultural and historical community, Indra, Vritra, Vala.*